

KARIZMA: Vajh feminin vagy-e? Egy weberi kísérlet

Bevezetés

Hétköznapi életünk során számtalanszor találkoztunk már azzal a szóval, hogy karizma. Különbőféle karizma hatja át a politikust, a sportolót, a hadvezért, a zenészt, a különféle vallási és világi vezetőket. A karizma népszerűsége töretlen, mind a hétköznapi, mind a tudományos nyelvhasználatban. A neten szörfözve első találatként a Magyar Katolikus Lexikon karizma szócikke jelenik meg, ahol az alábbi meghatározás olvasható: karizma „(a gör. *kharidzesztai*, 'kedvesnek lenni' szóból): *tág értelemben bármely kegyelmi ajándék, személy sajátos erénye, képessége, hivatása; szoros értelemben a Szentlélek olyan ajándéka, mely az Egyház (felebarát v. a közösség) javára végzett szolgálatban mutatkozik meg; a hétköznapi szóhasználatban a személynek az a nagy belső, lelki ereje és hatása, mellyel képes másokat irányítani, befolyásolni, függetlenül attól, hogy e befolyásolás jó vagy rossz irányban történik-e.*”¹ Az Idegen Szavak Gyűjteményében a karizma rendkívüli képesség, adomány jelentéssel bír.² A karizma ezen túlmenően egy sportágat is jelöl, egészen pontosan egy olyan mexikói fallabdajátékot, amelyet ütőkkel és speciális gumilabdával játszanak. Sőt, a karizma nevet viseli egy Hero versenymotor is. A példák széles sorából jól kitűnik, hogy a karizmának annyiféle jelentése van, ahány előfordulási helye. Ebben a tanulmányban azonban a karizmát a társadalomtudományok szemszögéből kívánom megközelíteni, azon belül is Max Weber elméletéből, aki behatóan tanulmányozta a karizmát, és a karizmatikus uralmat.

¹ Magyar Katolikus Lexikon, Letöltve: 2016.01.07. <http://lexikon.katolikus.hu/K/karizma.html>

² Idegen Szavak Gyűjteménye, Letöltve: 2016.01.07. <http://idegen-szavak.hu/karizma>

A kutatás tárgya

Roslyn Wallach Bologh felvetéséből kiindulva, amely szerint „Weber lenézte az erő és a hatalom önmagában való értéként való bemutatását, gyerekes erőfitogtatásnak és dicsekvésnek tekintette. Szerinte a szellem és az inspiráció az, ami megkülönbözteti a férfiasságot a maszkulinitástól. Azaz, a karizma egyes elemei a férfiasság szerves részét képezik. Weber explicit módon írt a „belső, karizmatikus tulajdonságokról, amelyek vezetővé tesznek valakit” és ezeket a jellemzőket az elkötelezettségnek és a hivatástudatnak tulajdonítja.”³ Jelen dolgozatban arra keresem a választ, hogy a weberi karizma igazoltan maszkulin volta lehet-e feminin, avagy kiterjeszthető-e a weberi karizma a hangsúlyos női jelenlétre a középkori társadalomban. Ahhoz, hogy a kérdést alapos vizsgálatnak vethessük alá, mindenekelőtt látnunk kell mit értett Weber karizma alatt, mit takar a hangsúlyos női jelenlét a középkori nyugat-európai keresztény társadalomban és mindez hogyan modellezhető.

A weberi karizma fogalma, mibenléte

Max Weber monumentális művében a *Gazdaság és társadalomban* behatóan foglalkozott a karizma kérdéskörével. Vizsgálta egyfelől a vallásszociológiai írásaiban (a magyar nyelven megjelent *Vallásszociológia – A vallási közösségek típusai* c. művében, ami valójában a *Gazdaság és társadalom* 2/1-es kötete. Jelen tanulmányban a Helikon Kiadó *Vallásszociológia* c. művéből dolgozom a vallásszociológia fejezet kapcsán), illetve politikai szociológiájában is részletesen elemezte, szintén a *Gazdaság és társadalom* 1. és 2/3-as kötet keretein belül.⁴

Martin Riesebrodt *Karizma Max Weber Vallásszociológiájában*⁵ c. kitűnő tanulmányában megállapítja, hogy Weber karizma fogalma

³ Roslyn Wallach Bologh, „Szeretet vagy nagyság. Max Weber és a maszkulin gondolkodás – feminista vizsgálódás” *Férfikutatások. Online szöveggyűjtemény*, 2011, 1-2; 26-39. Letöltve: 2015.12.21. <http://tatk.elte.hu/file/Hadas.pdf>

⁴ A konfúzió elkerülése végett hangsúlyosan fontosnak tartom leírni, hogy a *Gazdaság és társadalom – A megértő szociológia alapvonalai* mint teljes mű magyarul 1987 és 1999 között, öt kötetben jelent meg a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó gondozásában Budapesten.

⁵ Martin Riesebrodt, „Charisma in Max Weber’s Sociology of Religion” *Religion*, 29, no.1 (1999): 1-14. DOI: 10.1006/reli.1999.0175

különféle és egymásnak ellentmondó értelmezéseket kapott a társadalomtudományokban. Riesebrodt véleménye szerint ez nem az egyes tudósok inadekvát olvasási-és értelmezési kísérletei miatt van így, hanem sokkal inkább azért, mert magában a weberi fogalomalkotásban következetlenségek figyelhetők meg. Weber a fogalmat egyfelől politikai szociológiájában, másfelől pedig vallásszociológiájában fejtette ki. A politikai szociológiájában a karizmatikus uralom ideáltipikus fogalmát alkotja meg, Rudolf Sohm kánonjogi művének⁶ hatására. Vallásszociológiájában a korszak antropológiai diskurzusának fordulatához csatolja a karizma fogalmát, ami a mágikusról és a vallásról szól (ld. R.R. Marett). Mindkét említett munkájában a karizma fogalmát a definiálás különböző szintjén dolgozta ki Weber, amelyeket nem tisztázott és rendszerezett kielégítően. Ebből fakadnak a különféle értelmezési kísérletek között megfigyelhető színes és éles különbségtételek.

Weber *Vallásszociológiájában* a karizma sok helyen előfordul, különféle összefüggésben. A vallások keletkezése kapcsán beszél először róla. A vallásos vagy mágikus cselekvés eredetét vizsgálja itt Weber. *„Nem mindig csak ezeket, de kiváltképpen ezeket a nem mindennapi erőket szokták a 'mana' vagy 'orenda' – az irániaknál: 'maga' (innen ered a mágikus szó) – névvel illetni, mipedig itt mindvégig a 'karizma' szót fogjuk ennek jelölésére használni.”*⁷ Weber megadja a kulcsot karizmájához. Tovább folytatja: *„A karizma – amennyiben tökéletesen rászolgál e névre – vagy teljességgel valamilyen tárgyhoz vagy olyan, őt már természetből fogva birtokló személyhez kötődő titokzatos adomány, melyre semmiféleképpen nem lehet szert tenni. Vagy olyan valami, amire az illető tárgynak vagy személynek valamiféle – természetesen nem mindennapi – eszköz révén, mesterségesen lehet és kell szert tennie.”*⁸ Ebből is jól látszik, hogy a karizmatikus képességet csak abból lehet kibontakoztatni, akiben legalább csírájában megvan ez a képesség. Már ebben a kezdeti korszakban is látszik, hogy már itt megtalálható a vallási kegyelem mint tan.

A karizma bemutatása a próféta esetében is fontos. A „próféta” kapcsán Weber a következőket mondja. *„A következőkben az olyan – merőben személyes tulajdonságaik folytán karizmát hordozó – embereket*

⁶ Vö. Rudolph Sohm (1892) és (1923) Kirchenrecht, München & Leipzig 2 vols

⁷ Max Weber, *Vallásszociológia – A vallási közösségek típusai* (Budapest: Helikon, 2005), 10.

⁸ Weber, *Vallásszociológia – A vallási közösségek típusai*, 10-11.

fogjuk 'prófétának' nevezni, akiknek az a küldetésük, hogy meghirdessenek valamilyen tant, vagy isteni parancsot."⁹ A próféta esetében a „személyes elhivatottság” a döntő, ez különbözteti meg a paptól. Ebben található ez a sajátos karizma.

A *Gazdaság és társadalom* c. művében további két helyen is ír a karizmáról. Az első kötetben, a szociológiai kategóriatanban, az uralom típusai kapcsán foglalkozik Weber a karizmatikus uralommal a 4. pontban.¹⁰

Weber értékmentes szociológiájában „'Karizmának' nevezzük egy személyiség nem mindennapinak számító képességeit (kezdetben ezeket mind a próféták, mind a gyógyító erővel rendelkezők, mind a bölcs bírák, mind az ügyes vadászok – a vezérek -, mind háborús hősök esetében mágikus eredetűnek tartották), amelyek miatt ezeket a személyeket természetfölötti vagy emberfeletti vagy legalábbis sajátos, nem mindennapi, nem mindenki számára hozzáférhető erőkkel vagy tulajdonságokkal (megáldott) embereknek vagy isten küldöttének vagy példaképnek, s ezért 'vezérnek' tekintették.”¹¹

Weber a karizma kapcsán öt distinkcióval operál ebben a fejezetben. A karizma érvényességével (ha beigazolódik, elismerik), az érvényesség elvesztésével (ha a vezetés nem hozza meg a karizmának alávetetteknek a boldogulást és a jólétet), az uralmi szervezet közösségével (ami jellegzetesen egy irracionális társulás, szemben a tradicionális uralom racionalitásával szemben). Formáját tekintve gazdaságtól idegen (hivatásként, küldetesként, vagy feladatként (belső készítésre végrehajtandó) definiálható), végezetül pedig egy olyan forradalmi erő a tradíciókhoz kötődő korszakokban, amely belülről forradalmasítja az embereket és képes megváltoztatni a leglényegesebb érületi és cselekvési irányokat.¹²

Az 5. pontban a karizma mindennapivá válásáról ír. „A karizmatikus uralom eredeti formájában nem mindennapi jellegű, és szigorúan személyes – a személyes karizmatikus képességek érvényességéhez és

⁹ Weber, Vallásszociológia – A vallási közösségek típusai, 64.

¹⁰ Max Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai I. Szociológiai kategóriatan* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1987), 248-260.

¹¹ Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai I. Szociológiai kategóriatan*, 248.

¹² Vö. Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai I. Szociológiai kategóriatan*, 248-252.

*beigazolódásához kötött – társadalmi kapcsolatot jelent. De ha ez mármost nem csupán múló jelenség, hanem tartós kapcsolattá (...) válik, akkor a karizmatikus uralomnak, amely ideáltipikusan tiszta formában úgyszólván csak in statu nascendi létezik, lényegi változásokon kell átmennie: tradicionális vagy racionális (legális) formát kell öltenie vagy – más-más tekintetben – mind a kettőt.*¹³ Ennek különféle hajtóerőiről ír Weber, amelynek részletes bemutatásától most eltekintek.

A *Gazdaság és társadalom* 2/3. kötetében Weber ismét előveszi a karizmat. ¹⁴ A karizmatikus uralmat és a karizmatikus uralom átalakulását vizsgálja az 5. szakaszban, ahol először is a karizma lényegét és hatását határozza meg, majd a második részben a karizmatikus autoritás létrejöttéről és átalakulásáról számol be. *„A mindennapok gazdasági igényein túlmenő szükségleteket viszont elvileg mindig egészen másképpen fedezték, és pedig minél régebbi történeti korokat vizsgálunk, annál inkább azt látjuk, hogy az ilyen szükségletek fedezése karizmatikus alapokra épült.”*¹⁵ *„[...] a karizmatikus struktúrában nincs forma vagy rendezett eljárás a megfelelő személy alkalmazására, vagy leváltására [...] a karizma csak a maga belső meghatározottságait és határait ismeri. [...] az dönti el sikerét, hogy követőkre talál-e.”*¹⁶

*„A küldetés értelmének és tartalmának megfelelően szólhat egy helyileg, etnikailag, társadalmilag, politikailag, foglalkozás szerint vagy bármilyen más módon körülhatárolt embercsoportnak, és rendszerint tényleg valamilyen körülhatárolt csoportnak szól: ekkor a csoporthoz tartozók köre jelenti a határt.”*¹⁷ *„A karizmatikus autoritás lényegéből fakadóan jellegzetesen ingatag”*¹⁸

Weber nagyon sokat foglalkozik művében a karizma mindennapivá válásával, vagyis azzal, amikor a karizma hordozója és maga a karizmatikus uralom már elveszíti „akut hit” jellegét, és vagy racionális, vagy tradicionális uralmi formává válik. Ez sok problémát vet fel.

¹³ Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai* 1. Szociológiai kategóriatan, 252.

¹⁴ Max Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai* 2/3. (Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1987), 205-242. (5. szakasz)

¹⁵ Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai* 2/3., 205.

¹⁶ Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai* 2/3., 206.

¹⁷ Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai* 2/3., 209.

¹⁸ Weber, *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai* 2/3., 208.

A vezér kiválasztásának a problémáját (vagy az utódét). A közösségi élet karizmatikus struktúráknak és tartós alakulatainak a kérdését, a karizma „eldologiasodásának” problematikáját és így tovább. Weber hosszan boncolgatta a „tisztá” értelemben vett karizmatikus uralmat. Elmondja, hogy *„megteremtése mindig valamilyen szokatlan külső – kivált politikai vagy gazdasági –, vagy pedig valamilyen belső lelki, főképpen vallási helyzetnek, esetleg mind a kettőnek a származéka, és abból a közös felindultságból születik, amelyet a rendkívüli vált ki az emberek egy csoportjából, illetve abból az odaadásból ered, amelyet az emberek egy csoportja a hősiesség iránt érez, függetlenül attól, hogy mi a tartalma a hősiességnek. Már pusztán ebből következik, hogy a karizmába vetett hit (...) rendszerint csak in statu nascendi fejt ki töretlen hatalmat, működik töretlen egységben, és hat töretlen erővel.”*¹⁹ A karizma uralma amint megszűnik „tisztá” karizma lenni, rendszerint „intézményesül”. Így történik meg, hogy a karizma szigorúan konkrét személyhez fűződő jellege átalakul, Webernek kedves szóhasználatnál élve „eldologiasul”. A karizma eldologiasulása három módon megy végbe (ahol kegyelmi ajándékból olyan képesség lesz): átruházással, személy által megszerelve, hivatal viselőjéhez vagy pedig intézményes alakuláshoz kötődik. A karizma innentől kezdve társadalmi funkciót lát el.²⁰

Az eddig idézett weberi szakaszokból nem kifejezetten rajzolódott ki, hogy Weber valójában maszkulin értékekkel ruházta volna fel karizma fogalmát. Egyetlen egy pontot találtam a karizma elemzésében, amely maszkulin értékrendet sejtethet, mégpedig a karizmatikus nevelés leírása kapcsán. *„Eredetileg a harcosok, illetve a papok nevelése is mindenekelőtt a karizmatikus képességekkel rendelkezők kiválasztását jelentette. Aki a harcosok nevelése során a hősiesség próbáját nem állja ki, az ugyanúgy „asszony” marad, ahogy az a személy „laikus” marad, aki-ben nem lehet életre kelteni a mágikus képességeket.”*²¹ Így az elemzés további részében a női jelenlét beható vizsgálata következik, ahol a weberi elmélet megismert kulcsfogalmait analízálom a középkori női misztikusok életútján.

¹⁹ Weber, Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai 2/3., 215.

²⁰ Vö. Weber, Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai 2/3., 215-240.

²¹ Weber, Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai 2/3., 237.

A női jelenlét a középkori nyugat-európai keresztény társadalomban

Ebben a szakaszban az érdeklődésem középpontjában a női jelenlét áll a középkori nyugat-európai társadalomban (az érett középkor 12-15. századai). A női jelenlétben belül is kifejezetten azok a nők érdekelnek, akik ún. misztikus tapasztalatokban részesültek és a megszerzett tapasztalat birtokában jelentékeny társadalmi befolyásra tettek szert.

A középkori nők szerepéről, helyzetéről, társadalmi státusáról Shulamith Shahar izraeli történész *A negyedik rend. Nők a középkorban* c. mára klasszikussá vált munkájában foglalkozik behatóan.²² Shahar kérdésfelvetése egyetlen mondatban összegezhető: a nők vajon külön osztályt alkottak-e a középkori társadalomban? A válasza egyértelmű igen. A középkori társadalmat két értelmezés mentén vizsgálhatjuk. Az egyik értelmezési kísérlet a hármasszoros osztatú társadalmi rend, amely a 11. században volt a jellemző. Alapvetően a társadalom három osztály képződménye: *oratores* (papok), *bellatores* (katonák) és *laboratores* (dolgozók). Ez egy alapvetően horizontális társadalomszemlélet, amelyben kifejeződik az isteni akarat és harmonikus, keresztény társadalmat eredményez. A másik társadalomszemlélet a 12. századtól kezdve alakul ki, egy társadalmi-gazdasági szemlélet. A társadalom „*társadalmi-szakmai*” osztályokra tagozódik, az előbb ismertetett hármasszoros osztatú társadalmi rend logikáját követi, de még kisebb alegységekre bomlik (pl.: a papok szerzetesekre, világi papokra stb.). Ebben a sokkal inkább emberi felosztásban a nők külön kategóriaként (osztályként) jelennek meg és családi állapotuk alapján újabb kategóriákra oszthatóak. (hajadon, férjes asszony, özvegy, szajha). A 12. századtól uralkodó társadalom felosztás vertikálisnak tekinthető. Shahar kötetében pontról pontra elemzi a középkor negyedik rendjét, amit a nők alkotnak. Külön fejezetet szentel az apácáknak, a férjes asszonyoknak, a nemeseknek, a városi nőknek, a parasztoknak, a boszorkányoknak és az eretnekmozgalmaknak. A továbbiakban azokkal a nőkkel foglalkozom, akik közelebbi kapcsolatba kerültek a misztikával (Isten közvetlen megtapasztalásával), mert a középkor során a női jelenlét egyértelműen és bizonyíthatóan csak a misztikában nyilvánult meg hitelt érdemlően. A nők ugyanis nem gazdagították a korszak skolasztikájának sem a filozófiai, sem a teológiai

²² Shulamith Shahar, *A negyedik rend. Nők a középkorban* (Budapest: Osiris, 2004)

ágait, és nem járultak hozzá a kor jogi és természettudományi ismereteinek kibővítéséhez sem. Ennek okai nyilvánvalóan a nők speciális társadalmi helyzetében keresendők. A formális oktatásból ugyanis a nőket a kor kizárta. Egyetlen területen tudtak érvényt szerezni létezésüknek, közvetlen Isten élményeikben – a misztikában. A keresztény miszticizmus természetének beható vizsgálata nem képezi részét jelen dolgozatnak, egyetlen tanulmányban egyébként is lehetetlen volna összegezni.

„A középkorban a nők a keresztény miszticizmus körét gazdagították legjelentősebben szellemi alkotókedvükkel. A középkori miszticizmus nehezen képzelhető el Folignói Angéla, Svédországi Brigitta, Sienai Szent Katalin, Szent Gertrúd, Bingeni Hildegárd, Norwichi Julianna, Hackeborni Mechtilde és Magdeburgi Mechtilde nélkül.”²³

A misztika társadalmi dimenziójáról elmondható, hogy kiterjed és hatással van mind a misztika intézményesült formáira, mind a tág értelemben vett társadalomra. Emellett a misztika nem csak társadalmi, hanem politikai aspektusokkal is rendelkezik. A misztika, jelentős szerepet játszott a különféle vallási tanok fejlődésében, azok hagyományában, reformjában, megújulásában és tiltakozásában és olykor eretnek, messianisztikus és millenáris mozgalmakban egyaránt.²⁴

A női misztikusok speciális helyzetét mutatja, hogy minden más nőhöz viszonyítva nagyobb tiszteletben és elismerésben álltak a középkori keresztény társadalomban. Szentségük teljességgel független volt mindenféle hivatalos pozíciótól és egyházi rangtól. Elfogadásuk a Biblia kevés számú női profétájához és a korábbi századok kanonizált női szentjeihez volt hasonlítható. Műveik azért maradtak fent, mert az őket segítő férfi szerzetesek lejegyezték műveiket. Majdnem minden misztikus nőnek volt egy ilyen *frater scriptora*, akinek diktálta művét.

A weberi modellezés elvégzése előtt röviden ismertetem azt a három kiemelt női misztikust, akiknek az életútján elvégzem a kísérletet. A három női alak név szerint Bingeni Szent Hildegárd, Folignói Szent Angéla és Svéd Szent Brigitta.

Bingeni Szent Hildegárd (1098-1179) német bencés apátnő volt, önálló, független monostort alapított Eibingenben. Kora gyermekkorától kezdve misztikus látomásai voltak, amelyek egész életén át elkísérték.

²³ Shahar, A negyedik rend. Nők a középkorban, 79.

²⁴ Mircae Eliade, *Encyclopedia of Religion* (New York: MacMillan Reference Books, 2005), 6358.

Kiterjedt levelezést folytatott 12 ciszterci apáttal, II. Barbarossa Frigyes német-római császárral és III. Ince pápával. Hozzá fordultak a korszak meghatározó apátjai miszticizmus, szentírás-magyarázatot és teológiai kérdéseket érintő ügyekben is. Legismertebb műve a latin nyelven írt *Scivias* (A megváltás tüzes műve).

Folignói Szent Angéla (1248–1309) számos kutató szerint az itáliai női misztika legfontosabb képviselője Sienai Szent Katalin mellett, és a legnagyobb ferences női misztika hírében áll. Annyit tudunk megtérése előtti életéről, hogy férjnél volt, gyermekei is születtek, majd később ismeretlen körülmények között elvesztette családját, megtérése azonban 1285-ben történik, amikor megjelenik előtte Szent Ferenc, s e jelenés hatására bűnbánó életet kezd. 1291-ben pedig Assisibe zárandokol és a ferences harmadrend tagja lesz. Legismertebb műve a latin nyelven íródott *Liber*.

Svéd Szent Brigitta (1303-1373) Angélához hasonlóan laikus, férjével együtt lépnek a ferences harmadrend kötelékeibe. Részt vesz abban a küzdelemben, amely a pápa Avignonból Rómába való visszatéréséért folyt (*Cattivitas*). Illetve a százéves háború ideje alatt megegyezést próbált létrehozni Anglia és Franciaország királyai között. Legismertebb műve a latin nyelven íródott *Revelationes*.

A karizmatikus uralom jelenlétének vizsgálata és összevetése Bingeni Szent Hildegárd, Folignói Szent Angéla és Svéd Szent Brigitta életútjában

A dolgozat elején részletesen ismertettem, mit ért Weber karizmatikus uralom alatt, és azt is, hogyan valósulhat meg a társadalomban. Ebben a fejezetben a három misztika életútjában, írásaiban keresem a karizmatikus uralom nyomait, vagy annak esetleges hiányait.

A karizmatikus uralom definíciója alapján az ilyen társadalmi uralmi forma a már idézett módon „(alapulhat) nem mindennapi odaadáson egy szent, hősi és vagy példamutató személy, illetve az általa kinyilatkoztatott vagy megteremtett rend iránt (karizmatikus uralom).”²⁵

²⁵ Weber, Gazdaság és társadalom. A megértő szociológiai alapvonalai 1. Szociológiai kategóriáiban, 224.

Bingeni Szent Hildegárd bencés apátnő lévén – karizmájától függetlenül – jelentékeny közösség irányításáért felelt. A katolikus egyház által legitimnek tekintett bencés rendet, annak szabályait képviselő Hildegárd sajátos karizmája révén azonban kiemelkedett ebből a homogén bencés közegből. Kijelenthetjük, hogy a III. Ince pápa által megvizsgált, Clairvaux-i Szent Bernát által dicsőített szent asszony kinyilatkoztatásai, látomásai és azok magyarázata révén már életében követőkre talált.

Folignói Szent Angéla kezdeti életútjából aligha következtethetne a ma embere karizma által uralt életre és uralomra. Misztikus válsága, valamint a ferences harmadrendbe lépése után azonban kirajzolódni látszik karizmatikus mivolta. A nyolc francia teológus által megvizsgált Arnaldus testvér által lejegyzett írások (*Liber*) már bizonyítékai is a válságra adott válasznak. „*Környezetében és messze élő 'szellemi fiaiból' álló kört gyűjtött maga köré, amelyet magistraként vezetett és irányított. Még a nagy spirituális, Ubertino da Casale is e körhöz tartozott.*”²⁶ Giacomo Colonna bíboros nagyrabecsülését is élvezte.

Svéd Szent Brigitta Hildegárrdal mutat rokon vonásokat, jóllehet maga is – csakúgy, mint Angéla – férje halála után a ferences harmadrendben szolgál. Profetikus elhivatottsága, a középkori diplomáciában betöltött szerepe viszont Hildegárd életművével mutat rokon vonásokat. Az általa alapított szerzetesrendben (az *Ordo SS. Salvatoris*) pedig egyértelmű bizonyítékát láthatjuk annak a karizmatikus uralomnak, amely a karizma hordozójának halála után, akut hit jellegét elvesztve tradicionális uralommá válik.

Weber distinkcióit követve, a karizmatikus vezetőt természetfeletti testi, vagy szellemi adottságok jellemzik. Belsőleg, s nem külsőleg meghatározott. Kívül áll a világ kötelékein, vagy elfordul a világtól. Újszerű, teljesen egyedülálló és pont ezért isteni.

Hildegárd életútja mind rendtársai, mind kora viszonylatában egyedülálló. Ruh ellenpontosításaként úgy vélem, hogy a nyugati női misztikának nyitányt, forradalmi ereje révén mégis csak Hildegárd adott, s nem Elisabeth von Schönau.²⁷ Természetfeletti tulajdonságként aposztrofálhatjuk karizmáját, amely kora gyermekkorától elkísérte, és pontosan ennek a karizmának a révén volt belsőleg meghatározott. Kolostori élete

²⁶ Kurt Ruh, *A nyugati misztika története II.* (Budapest: Akadémia Kiadó, 2006), 578.

²⁷ Vö. Ruh, *A nyugati misztika története II.*, 578.

is arra predesztinálta, hogy a világ kötelékein kívül álljon, azt azonban esetében nem jelenthetjük ki, hogy el is fordult volna tőle. Sőt. Kinyilatkoztatásai révén egészen pontosan láthatjuk, mennyire harcolt ezért a világért. II. Barbarossa Frigyessel, ha kellett, nyíltan szembehelyezkedett. A rajnai szibilla újszerűségét, egyedülálló hangját, isteni közvetítő erejét lehetetlen tagadni.

Angéla viszonylag későn, 37 éves korában tért meg, amikor megjelent előtte Szent Ferenc és megfelelő gyóntatót mutatott neki Frater Arnaldus személyében, aki hűségesen, ám olykor meglehetősen pontatlanul jegyezte le Angéla spirituális fejlődését. 1291-ben lép a ferences harmadrend (bűnbánó) kötelékébe, jöllehet nem élt klauzúrában. Élete során személyes kapcsolatot Arnaldussal és egy *sociával* (társnő) tartott. Nagyfokú szellemi feszültségek jellemezték életének első szakaszát, karizmatikus erejének megtapasztalása (Krisztus szeretetének teljes megtapasztalása) hisztérikus rohamokat váltott ki belőle. Messzemenően kívül állt a világ kötelékein, misztikus tapasztalatai is Istenben, semmint Istennel hozhatóak összefüggésbe. A krisztusi szegénység hirdetése, felvállalása, a világ elutasítása rokon vonást mutat Weber elméletével, amely szerint „*ebben a világban, de mégsem ebből a világból*” élt. Újszerű, egyedülálló mivolta keresztközpontú spiritualitásában érhető leginkább tetten.²⁸

Brigitta az elemzésnek ezen a pontján is inkább Hildegárddal mutat rokon vonásokat, jöllehet maga is, mint Angéla, a ferences harmadrend tagja. Kora gyermekkorától kezdve gazdag látomások (különösen Szűz Mária jelenléte jelentős, aki már gyermekkorában hírnöki szolgálatra szánta őt) kísérik életét. Kitartóan olvasta és tanulmányozta a Szentírást és más szentek írásait egyaránt. Revelációi 5. könyvének (Kérdések Könyve) bevezető szakaszában leírta, hogy elméjében egyetlen pillanat alatt, tudata segítségével felfogta ezt az egész könyvet egyetlen revelációban. Kezdetben, a Sátán cselszövéseinek hitte látomásait. Természetfeletti képességének tanúbizonyítéka, hogy Brigitta extázisban túllépett rendes fizikai és tudatállapotán, és egyfajta módosult tudatállapotba jutott el. Ahogyan írja „maga mögé” vagy „maga fölé” került. Egy másik igen rendkívüli tapasztalata, Szűz Mária anyaságához kapcsolta, amely révén Brigitta „misztikus terhességet” élt át. „*Mintha egy élő gyermek*

²⁸ Vö. Ruh, A nyugati misztika története II., 577-593.

forgolódna bennem” – mondta. Tanácsadói megérintették és érintéssel igazolták annak hitelességét. Kinyilatkoztatásai, azok ereje hasonlóságot mutatnak a fenyegető héber próféciákkal, amely női hangja révén egyeduralkodó tette őt a középkorban. Követői az általa alapított rendben őrizték meg tanításait, amely V. Orbán pápa jóváhagyását is élvezte.²⁹

A karizma célcsoportja Weber szerint mindig egy körülhatárolt embercsoport. Mindhárom női alak esetében elmondható, hogy egyetemes vágyuk – egyetemes üzenetük végett – a teljes emberiség megszólítása volt. Természetesen a megszólított célcsoport térben és időben mindhárom esetben determinált. Hildegárd elsődleges célcsoportja nem is lehetett más, mint a 12. századi Német-római Császárság. A pápaság és a császárság küzdelmeiben emelte fel szavát és közvetített az isteni útmutatásokat, nyíltan ostromozta a katharok eretnekmozgalmát.

Angéla elsődleges célcsoportja kezdetben egyetlen személy, Arnaldus testvér. Később terjed csak híre Spoleto völgyében és a távolabbi vidékeken. A már idézett módon „szellemi fiaiból” álló körét *magistraként* irányítja. Életrajzában korábban már idézett írásából jól kiolvasható, hogy kiket tekint tanítványainak és hagyatékul mit adott nekik:

*„Rátok hagyom minden vagyonomat örökségbe, azt a vagyont, ami az Úr Jézusnak is volt: szegénységet, szenvedést, a megvettetést: a krisztusi életet. Akik ezt az örökséget megbecsülik, azok az én gyermekeim, mert az istenői is. Ezek az örök életet is megnyerik.”*³⁰

Brigitta elsődleges célcsoportja a 14. századi Svédországban Magnus Eriksson király udvara, később Róma népe, és ezzel egyidejűleg az egyetemes egyház megszólítása. Valódi missziós tevékenységként értelmezhetjük a keresztény világ három pillérének tett zárandoklatait és a zárandoklatai során átélt misztikus élményeit. Brigitta esetében az általa alapított rendben megtaláljuk azokat, akik követőinek vallják magukat. Weber hangsúlyozza, hogy a karizma sikere mindig azon múlik, hogy képes-e követőkre találni? Mind Hildegárd, Angéla és Brigitta életútjából egyértelműen kirajzolódik a siker, amellyel mérhető a karizma ereje – azaz mindhárman követőkre találtak.

Weber autoritás tekintetében a karizmatikus uralomról kijelenti, hogy saját tanításának beigazolódása által nyerhet csak létjogosultságot.

²⁹ Vö. Claire L. Sahlin, *Svéd Szent Brigitta Európa társvédőszentje* (Budapest: Bába, 2008), 45-90.

³⁰ Schütz Antal, *Szentek élete* (Budapest: Pantheon, 1995), 25.

Hatalma a kinyilatkoztatásba vetett hiten alapszik, és mint uralom, alapvetően ingatag. Felelősséggel tartozik az alávetettnek. Legnagyobb kérdése, követői boldogulnak-e az életben?

A karizmatikus uralom weberi kitételei közül talán a legnehezebb annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a karizma hordozóinak alávetettek képesek-e boldogulni az életben. Ennek a megválaszolása egy elmélyültebb, és lényegesen nagyobb dolgozatban lenne csak lehetséges, így most csak egy feltételezéssel élhetünk a kérdésben. Tételezzük fel, hogy az életben boldogulni nem jelent mást, mint harmonikusan illeszkedni a környezetbe. Kijelenthetjük továbbá, hogy a már bizonyítottak alapján a misztikus profil létjogosultságot kapott a középkorban. Az olyan emberek számára, akik nem bírták az intézményes kalitkát, szerepigazolási alapot adott, s nem kellett máglyahalált halni, vagy exkommunikációt elszenvedni. Boldogulás így egyenlő a legitimált társadalmi státusszal – ami persze nem konfliktusmentes. Ez a gondolat rárímél arra, amit a vallás funkciójaként ismerünk: meghúzni a mi és az ők közötti vonalat. Boldogulás = a „mi” térfelére kerülni, ott maradni.

A karizmatikus uralmi típus általános jellemzése során Weber leírja, hogy forradalmi a tradicionális és racionális normákhoz és mindent átértékel, ami előtte volt.

„A viszályok elsimításának jellegzetesen karizmatikus módja a próféta által közvetített, kinyilatkoztatás, a jóslat vagy a „salamoni” ítélet, melyet egy karizmatikus képességekkel rendelkező bölcs az értékek szigorúan konkrét és egyedi, de általános érvényre igényt tartó mérlegelés alapján hoz.”³¹

Eklatáns példa a weberi kijelentésre Hildegárd és az exkommunikált nemes esete, amikor Hildegárd kinyilatkoztatást kap arról, miért volt jó döntés eltemetni egy kiközösített nemest egyházi földben. Épp ezért igaz, hogy az igazságszolgáltatás tekintetében, amennyiben szükséges, nyíltan szembemegy a szent tradícióval, valamint a formális és tradicionális kötöttségekkel. Angéla és Brigitta estében ennyire egyértelmű és világos példát nem tudok hozni.

A női misztikusokra gyakorolt weberi út hatás-elemzése után nem maradt más hátra, mint összegezni az elért eredményeket.

³¹ Weber, Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1. Szociológiai kategóriatan, 209.

Összegzés

Jelen dolgozatban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a weberi karizma igazoltan maszkulin volta lehet-e feminin, avagy kiterjeszthető-e a weberi karizma a hangsúlyos női jelenlétre a középkori társadalomban. Weber karizma definíciójának részletes és beható elemzésében egyetlen ponton találtam bizonyítékát Roslyn Wallach Bologh felvetésének, amely szerint a weberi karizma egyes elemei igazoltan maszkulinok volnának. Ez az egyetlen elem azonban véleményem szerint igen kevés annak az állításnak a bizonyítására, amelyet Bologh tett. Úgy látom, hogy ezzel párhuzamosan azt sem állíthatjuk, hogy a weberi karizma egyes elemei igazoltan femininek lennének.

Az elemzésből számomra sokkal inkább igazolhatónak tűnik az az állítás, hogy Weber fogalomalkotásában a maszkulin-feminin kérdésfelvetés egyáltalában nem játszott szerepet. Ideáltipikus karizma fogalma tág keretet biztosít bármelyik értelmezési modell számára, lehetővé téve egy univerzális értelmezés megalkotását.

Nyilvánvalóan a weberi társadalomértelmezésben nem determinisztikus törvényszerűségek, hanem sokkal inkább valószínűségi jellegű összefüggések érvényesülnek. Weber elméletalkotásában racionalizál és rutinizál, ahol a mindenkori társadalmi állapot felfogható a karizmatikus uralom és a bürokratikus uralom oldaláról is. Jelen dolgozatban a középkori női misztikák társadalomba ágyazottságát vizsgáltam a karizmatikus uralom oldaláról, ahol egyértelműen bizonyítást nyert, hogy karizma és misztika egymásra referáló társadalmi erők, függetlenül annak maszkulin, vagy feminin voltától.

Bibliográfia

BOLOGH, Roslyn Wallach. „Szeretet vagy nagyság. Max Weber és a maszkulin gondolkodás – feminista vizsgálódás” In *Férfikutatások. Online szöveggyűjtemény*, szerkesztette Hadas Miklós, 2011, 1-2; 26-39. Letöltve: 2015.12.21. <http://tatk.elte.hu/file/Hadas.pdf>

ELIADE, Mircea. *Encyclopedia of Religion*. New York: MacMillan Reference Books, 2005.

Idegen Szavak Gyűjteménye, 'karizma' szócikk

Letöltve: 2016.01.07. <http://idegen-szavak.hu/karizma>

Magyar Katolikus Lexikon, Letöltve: 2016.01.07. <http://lexikon.katolikus.hu/K/karizma.html>

RIESEBRODT, Martin. „Charisma in Max Weber's Sociology of Religion” *Religion* 29, no.1 (1999): 1-14. DOI: 10.1006/reli.1999.0175

RUH, Kurt. *A nyugati misztika története II*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006.

SAHLIN, Claire L. *Svéd Szent Brigitta Európa társvédőszentje*. Budapest: Bába, 2008.

SCHÜTZ Antal. *Szentek élete*. Budapest: Pantheon, 1995.

SHAHAR, Shulamith. *A negyedik rend. Nők a középkorban*. Budapest: Osiris, 2004.

SOHM, Rudolph. *Kirchenrecht I*. München, 1892.

SOHM, Rudolph. *Kirchenrecht II*. Leipzig, 1923.

WEBER, Max. *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1. Szociológiai kategóriatan*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1987.

WEBER, Max. *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 2/3*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1987.

WEBER, Max. *Vallásszociológia – A vallási közösségek típusai*. Budapest: Helikon, 2005.